

บทที่ 3

วิธีดำเนินงานวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ มีจุดประสงค์เพื่อทำความเข้าใจกับปรากฏการณ์ทางสังคมในเรื่องการเรียนรู้ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการใช้สารเสพติดของชาวเขาโดยศึกษาถึงช่องทางการเรียนรู้ทางสังคม เงื่อนไขและโอกาสในการขยายเครือข่ายการใช้สารเสพติดที่หมู่บ้านแม่สะลัก หมู่ที่ 6 ตำบลแม่นาวาง อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย และหมู่บ้านแม่สะลัก หมู่ที่ 9 ตำบลห้วยชมภู อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย การวิจัยครั้งนี้ใช้แนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาและดำเนินการเป็นกระบวนการ ตามลำดับขั้นตอนดังนี้

1. ศึกษาเอกสารที่เป็นทฤษฎี แนวคิดและการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการดำเนินการวิจัย ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสาร แนวคิด ทฤษฎีและการวิจัยที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมและวัฒนธรรมโดยแนวคิดนี้มีฐานความคิดที่เสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกของสังคม มีการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมในสังคมหมายถึง การสืบทอดวัฒนธรรมจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ในกระบวนการเรียนรู้ที่พ่อ แม่ อบรมสั่งสอนลูก อาจเป็นการกำหนดพฤติกรรม ความคิด สิ่งที่สำคัญก็คือการขัดเกลาทางสังคมเป็นสิ่งที่มนุษย์ต้องประสบตลอดชีวิต ทำให้บุคคลสามารถปรับตัวเข้ากับวิถีชีวิตที่ตนเป็นสมาชิก เป็นการรับเอาระบบความคิด คุณค่าของกลุ่มที่เราอยู่ด้วยในฐานะสมาชิกของกลุ่ม กลุ่มสังคมมีความสำคัญต่อบุคคลในการหล่อหลอม สร้างเสริมบุคลิกของบุคคล ให้สามารถดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมอย่างเหมาะสมและเป็นประโยชน์ กลุ่มจะช่วยอบรมและปลูกฝังค่านิยมบรรทัดฐานของสังคมเพื่อให้บุคคลเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม การปลูกฝังเริ่มตั้งแต่สมาชิกของกลุ่มเยาว์วัย ดังนั้นอิทธิพลของกลุ่มที่มีต่อบุคคลจึงมีมาก และอาจคาดการณ์ได้ว่าบุคคลจะเป็นอย่างไร ย่อมเป็นผลของการเรียนรู้ของกลุ่ม ในการอบรมและควบคุมสมาชิกตามกระบวนการเรียนรู้ทางสังคม จึงอาจกล่าวได้ว่ามนุษย์ที่เกิดและเติบโตขึ้นมาในสังคม ได้เรียนรู้วัฒนธรรมของสังคมนั้นเป็นมรดกตกทอดกันมาตามลำดับ มนุษย์ที่เกิดรุ่นต่อ ๆ มาไม่จำเป็นต้องคิดสร้างวัฒนธรรมขึ้นใหม่ เพียงแต่เรียนรู้สิ่งที่มีอยู่แล้ว การที่มนุษย์สามารถเรียนรู้วัฒนธรรมได้ก็เพราะมนุษย์สามารถติดต่อ ทำความเข้าใจโดยใช้สัญลักษณ์ สัญลักษณ์ที่สำคัญก็คือภาษา ทั้งภาษาพูดและภาษาเขียน มนุษย์จะต้องเติบโตในกลุ่มสังคมได้เรียนรู้วัฒนธรรมจึงจะเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ดังคำกล่าวที่ว่า "มนุษย์สร้างวัฒนธรรม แต่ขณะเดียวกันวัฒนธรรมก็สร้างมนุษย์" วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่กำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ตั้งแต่เกิดจนตาย วัฒนธรรมเป็นตัว

กำหนดรูปแบบครอบครัว เศรษฐกิจ การปกครอง การศึกษา วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่กำหนดว่าสิ่งใดควรทำและไม่ควรทำ วัฒนธรรมจึงเป็นวิถีชีวิตของคนในสังคม ทั้งนี้เนื่องจากการดำรงชีวิตเพื่อให้คนในชุมชนอยู่รวมกันได้อย่างมีระบบ แนวคิดโครงสร้างและหน้าที่ที่จะกำหนดการจัดระเบียบสังคมขึ้นมาเพื่อให้เป็นแนวทางในการอยู่รวมกันอย่างมีระเบียบแบบแผน ทำให้สมาชิกแต่ละคนรู้ว่าต้องปฏิบัติตนอย่างไรในสถานการณ์ต่าง ๆ กัน มีการควบคุมให้สมาชิกปฏิบัติตามระเบียบกฎเกณฑ์ที่วางไว้ การจัดระเบียบสังคมทำให้สมาชิกของสังคมมีการติดต่อสัมพันธ์กันไว้อย่างราบรื่น การจัดระเบียบสังคมจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีการรวมตัวของคนในสังคม ทุกสังคมจำเป็นที่จะต้องมีการจัดระเบียบมากน้อยแตกต่างกันไป สามารถกล่าวได้ว่าการจัดระเบียบในสังคมเป็นสิ่งจำเป็นพื้นฐานต่อการดำรงชีวิตอยู่ของทุกสังคม และเพื่อให้สามารถดำรงอยู่ได้ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคม ตลอดจนมีปัญหาลักษณะใหม่ ๆ หลายอย่างได้เกิดขึ้น บางส่วนเกิดจากการปรับตัวของชุมชนเอง ทั้งนี้ชุมชนได้เรียนรู้เกี่ยวกับการปรับตัว วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นและเป็นลักษณะเฉพาะของแต่ละสังคม วัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงได้ การเปลี่ยนแปลงอาจมาจากภายในสังคม หรือมาจากการกระจายทางวัฒนธรรมจากสังคมอื่น การกระจายวัฒนธรรมต้องระลึกไว้เสมอว่า ของใหม่ไม่ใช่ของดีทุกอย่างและของเก่าใช่ว่าจะไม่ดี การรับสิ่งใหม่ต้องรู้จักเลือกรับแต่สิ่งที่ดีมีประโยชน์ ในขณะที่เดียวกันก็ต้องรู้จักเลือกเก็บรักษาของเก่าที่ดีและมีประโยชน์ไว้เช่นกัน โดยแนวคิดนี้พยายามอธิบายถึงพฤติกรรมของบุคคลหรือกลุ่มคนที่เกิดจากความสัมพันธ์ของคน และกลุ่มคนเนื่องจากสังคมหรือบุคคลย่อมมีความสัมพันธ์กับคนอื่นเป็นจำนวนมากในหลายรูปลักษณะและสถานการณ์ บุคคลที่มีความสัมพันธ์กว้างขวางทั้งในชุมชนและนอกชุมชนย่อมมีความสำคัญในชุมชน และมีการเปลี่ยนแปลงในหมู่บ้านมากกว่าคนอื่น สำหรับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องได้ศึกษาเอกสาร บทวิจัย บทความต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการใช้สารเสพติดของชาวเขา ซึ่งได้แก่สังคมศาสตร์กับการศึกษาคนชายขอบและเสียงจากคนชายขอบ ศักดิ์ศรีของความเป็นคนของชาวลีซอที่อธิบายถึงปัญหาและสาเหตุของการใช้สารเสพติดเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่รัฐต้องการเน้นระบบทุนนิยม โดยเฉพาะระบบเศรษฐกิจเข้าไปแทนระบบการพึ่งพาตนเอง นอกจากนี้ยังได้ศึกษาหนังสือชาวเขาและแม่จันสายน้ำที่ผันเปลี่ยนที่อธิบายถึงสภาพการดำรงชีวิตของชาวเขากับการเปลี่ยนแปลงตามวิถีชีวิตแบบประสมประสานค่อยเป็นค่อยไป โดยใช้วัฒนธรรมชุมชนและวัฒนธรรมภายนอก มีความสำคัญของคำสั่งสอนของบรรพบุรุษและมีความภาคภูมิใจในเผ่าของตน ซึ่งเห็นปัญหาและผลกระทบเกี่ยวกับการใช้สารเสพติดเป็นต้น

นอกจากนี้แนวคิด ทฤษฎีและเอกสารที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้รับความรู้และประสบการณ์ที่เกี่ยวกับการใช้สารเสพติดในชุมชนของชาวเขา เนื่องจากสภาพการเรียนรู้ทางสังคม สภาพชุมชนที่อยู่ห่างไกลทุรกันดาร มักจะพบว่ามีการใช้สารเสพติดมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ แล้วถ่ายทอดมาสู่ลูกหลานอย่างไม่มีที่สิ้นสุด และกลับเพิ่มจำนวนมากขึ้น โดยเฉพาะกลุ่มวัยรุ่น วัยแรงงาน พบว่ามีการใช้สารเสพติดกันอย่างแพร่หลายทั้งในพื้นที่สูงและที่ราบ ขณะเดียวกันที่ผู้วิจัยได้เข้าไปทำงานในชุมชนพื้นที่สูงชาวเขา ทำให้ผู้วิจัยได้มีโอกาสพบปะ พูดคุยกับผู้ใช้สารเสพติดและผู้ที่เกี่ยวข้อง และปัญหาการใช้สารเสพติดได้ขยายเครือข่ายเชื่อมโยงออกไปสู่ชุมชนอื่น ๆ เพิ่มมากขึ้นซึ่งในส่วนนี้ช่วยทำให้ผู้วิจัยได้รับความรู้เพิ่มเติมจากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

หลังจากการศึกษาแนวคิดทฤษฎี งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนความรู้และประสบการณ์ที่เข้าไปอยู่ในชุมชน และการปฏิบัติงาน ผู้วิจัยได้นำองค์ความรู้ต่าง ๆ มาใช้ในการดำเนินงาน 2 ส่วนได้แก่

1.1 การกำหนดกรอบความคิดการวิจัย

กรอบความคิดในการวิจัยนี้ต้องการมุ่งอธิบายการเรียนรู้ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการใช้สารเสพติดของชาวเขาว่ามีช่องทางการเรียนรู้ซึ่งได้แก่ สถาบันครอบครัว เครือญาติและความสัมพันธ์ของคนในชุมชน กลุ่มเพื่อน กลุ่มอาชีพ โรงเรียน ศาสนา เป็นต้น ซึ่งจะเป็นสถาบันทางสังคมที่มีความสำคัญที่ส่งเสริมให้สมาชิกในชุมชนเกิดการเรียนรู้ ซึ่งกระบวนการดังกล่าวจะได้อธิบายในโครงสร้างทางวัฒนธรรม ใน 3 ระบบความสัมพันธ์คือ ระบบความเชื่อ ระบบการผลิตและระบบความสัมพันธ์ ซึ่งระบบต่าง ๆ เหล่านี้เป็นระบบที่มีการเรียนรู้ ปรับตัวและเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพสังคมที่เกิดขึ้น เมื่อชุมชนมีปฏิสัมพันธ์กับภายนอกโอกาสของการปรับตัวและเปลี่ยนแปลงจะมีมากขึ้น

1.2 กำหนดประเด็นในการศึกษา

เนื่องจากวัตถุประสงค์ของการวิจัยครั้งนี้ต้องการศึกษาช่องทางและเงื่อนไขการเรียนรู้ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการใช้สารเสพติดของชาวเขา ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชนชาวเขาซึ่งอาศัยอยู่ในพื้นที่สูงทางภาคเหนือโดยมุ่งที่จะหาคำตอบว่า ช่องทางและเงื่อนไขการเรียนรู้ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการใช้สารเสพติดของชาวเขา ว่าช่องทางและเงื่อนไขสนับสนุนการเรียนรู้ทางสังคมดังกล่าวเป็นอย่างไร และทำไมจึงมีการใช้สารเสพติดอย่างต่อเนื่องและเพิ่มจำนวนมากขึ้น ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ตั้งจุดมุ่งหมายที่จะศึกษา สถาบันครอบครัว เครือญาติและความสัมพันธ์ในชุมชน กลุ่มเพื่อน กลุ่มอาชีพโรงเรียนและศาสนา

การสื่อสาร นอกจากช่องทางและเงื่อนไขการเรียนรู้ยังมีการขยายเครือข่ายการเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับการใช้สารเสพติด โดยผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นในการศึกษาดังนี้

1) ศึกษาบริบทของชุมชน

ข้อมูลทั่วไปของชุมชนทางด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครอง ขนบธรรมเนียมวัฒนธรรม ความเชื่อ พิธีกรรม สภาพแวดล้อม

2) ระบบการเรียนรู้ทางสังคมที่มีผลต่อวิถีชีวิตและการเปลี่ยนแปลง

2.1) ครอบครัว เครือญาติและความสัมพันธ์ในชุมชน

2.2) โรงเรียน

2.3) ศาสนา

2.4) สื่อมวลชน

3) ช่องทางการเรียนรู้ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการใช้สารเสพติด

3.1) สถาบันครอบครัว

3.2) เครือญาติและความสัมพันธ์ในชุมชน

3.3) กลุ่มเพื่อน กลุ่มวัยรุ่น และกลุ่มผู้สูงอายุ

3.4) กลุ่มอาชีพ ได้แก่ กลุ่มอาชีพต่าง ๆ ในชุมชน กลุ่มรับจ้างและใช้แรงงาน

4) เงื่อนไขและปัจจัยการเรียนรู้ทางสังคมและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการใช้สารเสพติดของชาวเขา

4.1) เงื่อนไขการเรียนรู้ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการใช้สารเสพติดของชาวเขา

4.2) ปัจจัยการเรียนรู้ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการใช้สารเสพติดของชาวเขา

ปัจจัยภายนอก

ปัจจัยภายใน

ปัจจัยที่ตั้งชุมชน

4.3) โอกาสการเรียนรู้และการเครือข่ายการเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับสารเสพติดของชาวเขา

2. การกำหนดแหล่งข้อมูล

เนื่องจากการวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการเรียนรู้ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการใช้สารเสพติดของชาวเขาโดยมุ่งศึกษาหาคำตอบว่า ปრაกฏการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นภายใต้ช่องทางและเงื่อนไขการเรียนรู้ทางสังคม โอกาสการเรียนรู้และเครือข่ายของการใช้สารเสพติดดังกล่าวอย่างไร ผู้ที่สามารถให้ข้อมูลเหล่านี้ ได้แก่ผู้ที่อยู่ในเหตุการณ์หรือเกี่ยวข้องกับการปรากฏการณ์ประกอบด้วย

2.1 ผู้นำชุมชนที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้อาวุโส

กรรมการหมู่บ้าน จำนวน 7 คน

2.2 ครอบครัวพ่อ และ แม่ ที่ใช้สารเสพติดมาไม่น้อยกว่า 15 ปี 5 ครอบครัว

2.3 ผู้ใช้สารเสพติด วัยรุ่น เยาวชน ผู้เฒ่า และผู้ใช้แรงงาน และกลุ่มอาชีพ

ใช้สารเสพติดมานานกว่า 10 ปี จำนวน 10 คน

2.4 ผู้นำศาสนา จำนวน 4 คน เจ้าอาวาส จำนวน 2 รูป

3. เครื่องมือในการทำวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการทำวิจัยประกอบด้วย

3.1 ตัวผู้วิจัย นับเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่สุด เพราะการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นการวิจัยที่ต้องมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน ผู้วิจัยจึงสร้างความรู้จักและคุ้นเคยกับผู้ให้ข้อมูลที่เป็นความจริง ตามที่ได้กล่าวมาแล้วการเก็บข้อมูลใช้วิธีพูด คอย สอบถาม สัมภาษณ์ และสังเกตอย่างมีส่วนร่วม การสังเกตสิ่งแวดล้อม และปฏิกิริยาของผู้ให้ข้อมูลตลอดเวลา เพื่อเก็บภาพของอารมณ์ ความรู้สึกของผู้ให้ข้อมูลเพื่อนำมาวิเคราะห์ประกอบกับข้อมูล เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องที่สุดสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง เป็นการสัมภาษณ์ซึ่งได้กำหนดหัวข้อที่ทำการศึกษาไว้อย่างกว้าง ๆ ล่วงหน้าเป็นลักษณะคำถามแบบปลายเปิดที่ใช้วิธีสัมภาษณ์แบบเจาะลึก โดยผู้วิจัยซักถามรายละเอียดจากผู้ให้สัมภาษณ์ในเรื่องต่าง ๆ ที่เตรียมไว้

3.1.1 บริบท ข้อมูลในหมู่บ้านได้ทำการศึกษาถึงประวัติการอพยพเคลื่อนย้ายของคนในชุมชนเข้ามาตั้งหมู่บ้าน สภาพทางกายภาพของหมู่บ้าน จำนวนประชากร ครัวเรือน สภาพภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม การศึกษา การเมือง การปกครอง

3.1.2 ผู้นำชุมชน ระบบความสัมพันธ์ได้แก่ ระบบคุณค่า ระบบการผลิตและระบบความสัมพันธ์ เริ่มจากการศึกษาสิ่งใกล้ตัวได้แก่ การทำมาหากิน สภาพความเป็นอยู่ การใช้แรงงานและการอยู่รวมกันในชุมชน

3.1.3 การเรียนรู้ทางสังคม สภาพการใช้สารเสพติดว่ามีช่องทาง การเรียนรู้ทางสังคมรวมทั้งเงื่อนไขและโอกาส ในการขยายเครือข่ายการเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับ การใช้สารเสพติดโดยการถาม ผู้วิจัยจะถามจากสถานการณ์ในอดีตแล้วมาสู่ปัจจุบัน เพื่อทำ ความเข้าใจเกี่ยวกับการเริ่มการใช้สารเสพติด วิธีคิดของชุมชนที่มีต่อการใช้สารเสพติดใน อดีตจนถึงปัจจุบัน เช่น เล่าสภาพความเป็นมาของการใช้ฝิ่นในหมู่บ้าน ใช้เพื่ออะไร มีการ ปลูกและขายกันหรือไม่และปัจจุบันทำไมยังมีการเสพทั้งที่ในชุมชนไม่มีการปลูก

3.1.4 ศึกษาช่องทาง เงื่อนไขปัจจัยที่ทำให้เกิดการเรียนรู้และการ ขยายโอกาสเครือข่ายการใช้สารเสพติด ซึ่งในการเรียนรู้เกี่ยวกับการใช้สารเสพติดนั้นจะต้องรู้ แหล่งที่ซื้อ ขายยาเสพติดในชุมชน ซึ่งจะช่วยอธิบายการใช้สารเสพติดในชุมชนที่เพิ่มจำนวน มากขึ้นทั้งที่ชุมชนไม่ได้ปลูกหรือผลิตยา อะไรคือกลไกทางสังคมที่เข้ามาเป็นเงื่อนไขปัจจัย สนับสนุนการใช้สารเสพติดในชุมชนตลอดมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

3.3 แบบบันทึกข้อมูลภาคสนาม เป็นแบบที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นเพื่อบันทึก รายละเอียดที่ได้จากการสัมภาษณ์ สังเกตอย่างมีส่วนร่วม โดยได้แบ่งออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ บันทึกข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์และสังเกต และอีกส่วนบันทึกข้อมูลเกี่ยวกับการสังเกต และข้อคิดเห็นต่าง ๆ รวมทั้งตั้งประเด็นเพิ่มเติมหลังจากที่ได้วิเคราะห์ข้อมูลในแต่ละช่วงเวลา

3.4 กล้องถ่ายรูปและเทปบันทึกเสียงเพื่อช่วยให้การทำความเข้าใจ และ วิเคราะห์ข้อมูลให้ผู้ให้ข้อมูลยินดีที่จะเปิดเผย

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

4.1 การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน

ผู้วิจัยเก็บข้อมูลด้วยตนเอง โดยการเข้าไปมีส่วนร่วมกับสมาชิกในชุมชน เพื่อสร้างความสัมพันธ์กับสมาชิกในชุมชนเสมือนเป็นสมาชิกคนหนึ่งของคนในชุมชน สร้างความ คำนึงและไว้วางใจจะเป็นประโยชน์ต่อการให้ข้อมูลที่แท้จริง และใช้เงื่อนไขของความเป็นครู สอนอยู่ในชุมชนบ้านแม่สะลักหมู่ที่ 6 เชียงใหม่และแม่สะลักหมู่ที่ 9 เชียงราย ซึ่งได้ทำงาน ร่วมกับสมาชิกตลอดระยะ 7 ปี การหาข้อมูลได้สร้างความสัมพันธ์กับสมาชิกในชุมชน ผู้นำ ผู้ปกครอง เยาวชน เด็กนักเรียน และผู้ใช้สารเสพติดเพื่อนำไปสู่การเรียนรู้ทางสังคมว่ามี เงื่อนไขอย่างไรสมาชิกในชุมชนยังมีการใช้สารเสพติดอย่างต่อเนื่อง การได้มีโอกาสทำงาน ในพื้นที่ทำให้ทราบว่า การใช้สารเสพติดของสมาชิกในชุมชนมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น การได้เข้า ร่วมกิจกรรมต่าง ๆ กับทางชุมชนอย่างต่อเนื่องรวมทั้งแวะเวียนและเยี่ยมเยียนสมาชิกใน ชุมชนอย่างสม่ำเสมอเป็นระยะเวลานาน ส่งผลให้สมาชิกในชุมชนให้ความไว้วางใจ การวิจัย

ครั้งนี้ได้รับความร่วมมือและไว้วางใจจากสมาชิกในชุมชนค่อนข้างมาก การสร้างความสัมพันธ์ในชุมชนไม่มีความยุ่งยากแต่อย่างใด ซึ่งมีความเชื่อมั่นว่าได้ข้อมูลที่เป็นความจริง

จากเหตุผลที่ผู้วิจัยเป็นครูในชุมชนและเป็นบุคคลที่ทำงานอยู่ในพื้นที่นาน จึงมีความสนิทคุ้นเคยกับคนในชุมชน และเด็กนักเรียนในโรงเรียนค่อนข้างมากจึงได้รับความร่วมมืออย่างดีในการให้ข้อมูล หากแต่บางครั้งที่มีผลต่อการมองความต่างของปรากฏการณ์การเรียนรู้ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการใช้สารเสพติดของชุมชน ในการเก็บรวบรวมข้อมูลผู้วิจัยมองมุมมองของคนภายนอกและคนภายในพยายามทำความเข้าใจปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นด้วยเหตุและผลด้วยความเป็นกลาง โดยไม่ได้เอากฎเกณฑ์ของผู้วิจัย หรือกฎเกณฑ์ทฤษฎีเข้าไปตัดสิน แต่พยายามเข้าใจถึงวิถีคิดของสมาชิกในชุมชนด้วยกระบวนการเรียนรู้ และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับสมาชิกในชุมชน ทั้งนี้เพื่อให้เข้าใจความหมายที่แท้จริงของผู้ถูกศึกษา หรือในสังคมของชุมชน

4.2 ทำการสังเกตข้อมูลทางกายภาพและปรากฏการณ์ในสังคมที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน โดยช่วงแรกทำการสังเกตข้อมูลทางภูมิศาสตร์ ที่ตั้งหมู่บ้าน พื้นที่หมู่บ้าน พื้นที่ทำการเกษตรทำไร่ทำสวน ถนน แม่น้ำ การตั้งบ้านเรือน โดยทำแผนที่ทางกายภาพ แสดงพื้นที่ขอบเขตของชุมชน รวมทั้งการสังเกตความสัมพันธ์ของชุมชน การปฏิบัติตามวิถีชีวิตของคนในชุมชน และการแบ่งตามชาติพันธุ์ การดำเนินชีวิต รวมทั้งด้านการผลิต ความเชื่อ ความสัมพันธ์ทั้งในระดับครอบครัว ระดับกลุ่มและระดับชุมชน

4.3 การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับผู้ให้ข้อมูลหลัก โดยการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างและบันทึกสนทนา กล้องถ่ายรูป และเทปบันทึกเสียง โดยแบ่งออกเป็น 3 ช่วง

4.3.1 สัมภาษณ์ในหัวข้อเกี่ยวกับบริบทของชุมชน ประวัติการตั้งถิ่นฐานของหมู่บ้าน ลักษณะทางเศรษฐกิจ และสังคม การศึกษา การเมืองการปกครองในชุมชน ระบบความสัมพันธ์

4.3.2 สัมภาษณ์สถานการณ์การใช้สารเสพติดของชุมชน เป็นการสัมภาษณ์ที่มุ่งเน้นทำความเข้าใจเกี่ยวกับการใช้สารเสพติดของสมาชิกในชุมชน ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เพื่อวิเคราะห์ปัญหา ช่องทางและเงื่อนไขการเรียนรู้ โอกาสการขยายเครือข่ายการเรียนรู้ที่ทำให้ชุมชนบ้านแม่สะลักมีการเรียนรู้เกี่ยวกับการใช้สารเสพติด

4.3.3 สัมภาษณ์เกี่ยวกับความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัว และเครือข่าย ความสัมพันธ์ในชุมชน กลุ่มเพื่อน กลุ่มอาชีพ ที่ใช้สารเสพติดและสัมภาษณ์แบบเจาะลึกเกี่ยวกับเครือข่ายการเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับการใช้สารเสพติด การซื้อ ขายและแหล่งเสพยา ซึ่งการสอบถามข้อมูลของพฤติกรรมผู้ใช้สารเสพติด ได้มีการปรับเปลี่ยนการซักถาม

กับผู้ให้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการค้นหาเครือข่าย การเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับการใช้สารเสพติด ซึ่งการสัมภาษณ์ดังกล่าวนอกจากจะได้ข้อมูลที่แท้จริงแล้ว สามารถประมวลภาพรวมที่เกี่ยวข้องสถานการณ์ต่าง ๆ ที่ปรากฏขึ้นในสังคมชุมชนบ้านแม่สะลัก ได้เป็นอย่างดี

5. การตรวจสอบข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล

เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลภาคสนามแบ่งออกเป็น 2 ระยะ โดยการออกภาคสนามแต่ละครั้งได้รวบรวมข้อมูลทั้งหมดกลับออกมาวิเคราะห์และตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล ตลอดจนติดตามข้อมูลอย่างใกล้ชิด ซึ่งการวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ การวิเคราะห์ข้อมูล จึงทำพร้อมกับการเก็บข้อมูล โดยผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมมาในแต่ละครั้ง ทำการแยกแยะข้อมูลออกเป็นหมวดหมู่ และพิจารณาถึงความพอเพียงเพื่อให้ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์ โดยวิเคราะห์เปรียบเทียบจากกรอบความคิดที่ใช้ในแนวทางของการวิจัย และประเด็นศึกษาหากยังขาดข้อมูล ผู้วิจัยได้ทำการตั้งประเด็นเพิ่มเติมเพื่อเป็นแนวทางในการเก็บข้อมูล หลายครั้งที่ผู้วิจัยมีข้อสงสัย ผู้วิจัยได้ศึกษากับผู้รู้และอาจารย์ที่ปรึกษาทำวิทยานิพนธ์ รวมทั้งการตรวจสอบข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลักในลักษณะซ้ำแล้วซ้ำอีก ทั้งการตรวจสอบข้อมูลจากบุคคลเดิมแต่มีการปรับเปลี่ยนการตั้งคำถาม และการตรวจสอบข้อมูลหลักคนอื่น ๆ ผู้วิจัยได้ดำเนินการจนกระทั่งได้ข้อมูลเพียงพอและโดยใช้วิธีตรวจสอบข้อมูลสามเเล้า (Triangulation) ดังนี้

5.1 การตรวจสอบสามเเล้าด้านข้อมูล (Data Triangulation check) โดยตรวจสอบแหล่งที่มา จะพิจารณาในเชิงของ แหล่งเวลา สถานที่ และแหล่งบุคคล ที่ให้ข้อมูลนั้น ๆ ถ้าต่างเวลาต่างสถานที่ ต่างบุคคล จะได้ข้อมูลเหมือนกันหรือไม่

5.2 การตรวจสอบสามเเล้าด้านรวบรวมข้อมูล (Methodological Triangulation check) โดยวิธี การสังเกตควบคู่กับการซักถาม พร้อมกันนั้นก็ศึกษาข้อมูลจากแหล่งเอกสารประกอบด้วย